

РЕЦЕНЗИЯ

на трудовете и преценка на академичните активности
на **доц. д-р Клара Асенова Тонева**,
участник в конкурс за академичната длъжност „**професор**“
по научната специалност **История на религиите**,
в професионално направление **2.4. Религия и теология**,
от област на висше образование **2. Хуманитарни науки**,
за нуждите на СУ „Св. Кл. Охридски“
от проф. д-р Валентин Канавров

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на документи, постъпили по конкурс за професор в професионално направление *2.4. Религия и теология* по научната специалност *История на религиите*, обявен от СУ „Св. Кл. Охридски“ в ДВ, бр. 63 от 30.07.2021 г., и съгласно Заповед на Ректора на СУ № РД 38-450 от 17.09.2021 г. относно конституиране на научно жури за провеждане на конкурса. Представените документи отговарят на изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и правилниците на СУ. Със задоволство отбелязвам стриктната и прегледна подредба на материалите за конкурса. Процедурата е изцяло и коректно спазена.

Доц. д-р Клара Тонева е **единствен кандидат** в конкурса.

За участие в конкурса доц. Тонева представя списък публикации на български и английски език, който съдържа **24 заглавия**, в т.ч. **2 отпечатани монографии** (2008, 2018 г.), **4 студии**, **16 статии** и **2 учебни помагала**. Всички заглавия са строго в професионалното направление на конкурса, като двете монографии са теоретични изследвания по научната специалност на конкурса. Заглавията не са включени в списъка публикации за хабилитацията на Тонева през 2012 г. Тя коректно прилага за сведение и списък на всички свои публикации, който е значително по-обширен от споменатите 24 заглавия (публикациите са 74, като само за частично сравнение ще посоча, че монографиите на Тонева са 4).

Академичното CV на доц. Тонева включва: завършено висше образование с ОКС „магистър по теология“ в СУ (1996), следдипломна квалификация по английски език в ИЧС-София (1999), докторат по научната специалност *История*

на религиите в БФ на СУ на тема *Положението на мюсюлманката като съвременно предизвикателство пред исляма* (2004), хоноруван асистент в БФ на СУ (2002-2003), главен асистент в БФ на СУ (2004-2012), от 2012 г. хоноруван преподавател във Военната академия „Г. С. Раковски“ - София и от същата година – доцент в катедра „Систематическо богословие“ на БФ на СУ.

Академичното битие на доц. Тонева, което е достойно и достатъчно основание за успешна професура, подразделям в 5 сектора: (1) собствено теоретични приноси в професионалното направление *2.4. Религия и теология* по научната специалност *История на религиите*; (2) научни постижения, плод на рефлексията върху динамиката на междуконфесионалния раздор и междуконфесионалния диалог; (3) активна богословска позиция за утвърждаване на православната духовност; (4) богословски ангажимент относно мястото и ролята на жените в сферата на религиите и в църковните общности; (5) преподавателска дейност във висше училище. Ще се спра поотделно на всеки от тези пет сектора, съставляващи според мен цялостното академично лице на Тонева.

1) Основните теоретични акценти в професурата на Тонева, които имат приносна стойност и същевременно систематична разработка, са ясно видими в двете монографии, представени за конкурса: *Секуларизираната религиозност*. 2018. София: УИ „Св. Кл. Охридски“ и *Църквата – общност на любовта*. 2008. София: изд. „Плеяда“. Започвайки анализа с първата, отбелязвам нейната впечатляваща и изключително умело формулирана предметност, която отваря пространства за множество конкретни теоретични приноси, които взаимно се проникват с християнска нагласа и духовност. Тази предметност откроява не – както обичайно – културното, социалното и екзистенциалното присъствие на секуларното, не осезаемата секуларизираност на модерната епоха, а процесите на религиозен декаданс във връзка с душевната потребност на човека от религия. Религиозното и секуларното са противоположни духовни светове, които противоборстват, но и преливат един в друг. Битката за световостта на света (казано с термина Хайдегер) се води по цялото протежение на отсечката

„религиозно – секуларно“: от пълно отрицание на тежестта на светските елементи, което преминава в религиозен фундаментализъм, до тотално заличаване на религиозността, което отвежда към идолопоклонство поради неотстранимата трансцендентална феноменологичност на религиозното (квалифицирано в понятийността на философираната от мен критическа метафизика). Тонева извървява по аналитичен и синтетичен начин цялата отсечка, показвайки както екстремните екзистенциални неблагоприятия на нейните крайни позиции, така и пагубната амалгама на секуларизираната религиозност, която претендира за балансираща междинност и отрицание на крайностите, но същевременно е „болест за умирање“ (прецизирана с изказа, всъщност екзистенциала, на Киркегор). Акламираният днес възврат към религиозното не бива безпринципно да се осмисля по силата на естествената склонност на човека към религия. Още Кант е показал, че склонностите на човека не са стабилна и надеждна основа за морално поведение. Точно обратното, фетишизмът и отчуждението са преодолими не откъм хаоса на съществуващото или посредством мултикултурните плетеници на случващото се (монокултури има само в земеделието, дори Петкан е мултикултурен субект), а откъм метафизичната битийност на Христос, проявена в чудеса, но и в промисъл за спасение, което свидетелства истинската свобода. Това преодоляване се осъществява по пътя на религията, който способства духовното облагородяване на естествената вяра на човека, водещо до спасение. Последното е обаче заченато по благодат. Именно благодатта е изворът на вечното възвръщане (казано с термина на Ницше) на религиозното. В този смисъл Тонева разнища секуларизираната религиозност по трансценденталната пътека от свръхестественото към световото, единствено по която стават ясни симптомите и епидемичния взрив на секуларизираната религиозност в нейните претенции за културна гъвкавост и елегантност и най-вече в нейния нихилизъм. Той е екстремната манифестация на религиозния декаданс, при който трансценденталната същност на религията се вкопава в бъркотията и врявата на съществуващото или в „неговите“ природни закони (те не са онтични, а

онтологични), вместо да бъде метафизично принципирана в свръхестествената божествена същност на Христос.

Тематизирането на секуларизираната религиозност изважда найвече множество въпросителни – както от епохално, историческо и цивилизационно естество, така и откъм трансценденталната специфика на религията и вселенския характер на Църквата. На тези въпроси Тонева отговаря ясно и конкретно, без да спестява трудните решения, а и честата неустойчива позиция на Църквата в модерната и особено в постмодерната епоха. Модернизмът е ясен и категоричен, рационален и критичен, рязък и монистичен, докато постмодернизмът е хлъзгав и без собствено лице, вкл. без собствено име, но с категоричната цел да разгражда всичко трайно и устойчиво, традиционно и свещено, монистично и принципно. Секуларизираната религия има различни проявления в модерните и постмодерните времена, бидейки техен продукт. Достоянство на монографията е, че от дисциплинарното гледище на историята на религиите тези проявления са отчетливо дефинирани и изследвани, вкл. тенденцията за все по-голяма размитост на секуларната религиозност и нейното все по-настойчиво проникване в днешните светогледи. Тонева обаче чертае алтернативи. На първо място стоят христоцентричното начало и следващият от него отговор на Църквата, а именно служението и образованието. Отговорът е екзистенциално разгърнат в полето на християнската идентичност и по стъпалата на пътя към блаженството: труд, мир, истина, красота, чисто сърце, спокойна съвест, любов, стремеж към съвършенство, утеха във вярата и християнско семейство (с. 151 сл.).

Ако *Секуларизираната религиозност* е подчертано полемично произведение, то втората представена в конкурса монография *Църквата – общност на любовта* разглеждам като специфично апологетично и догматично съчинение, стъпило върху историята на християнството. Когато подобен тип съчинение се изгражда в типиката на научността, тогава на преден план излизат два аспекта – съдържателният и методологичният. Започвайки с втория, отбелязвам фундаменталността на постановката за основоположеността на Божията благодат, върху която, както пише Тонева, възраства вярата на човека.

Следвайки тази линия, първата глава закономерно е посветена на невидимата същност на Църквата и Божия промислителен план в домостроително и спасително отношение. Общността и общението са според авторката основните жалони на Църквата, които формират Божия народ во Христа. Тонева прави задълбочен анализ на разбирането за Църквата като тяло Христово, респ. като „жив богочовешки организъм“ (с. 26). Придържайки се строго към избрания методологичен път, тя преминава към аналитика на видимата Църква, като на първо място тематизира слизането на Светия Дух на земята, което в своеобразно диалектическо отношение е свързано с възнесението на Христос. Тази диалектика екстериоризира видимата Църква като изображение на невидимата и съответно като всеприсъствие на Сина и Светия дух не само в неделимо единство и цяло с Отца, а и в духовен смисъл тук на земята. Разкриването на динамиката на взаимоотношенията между Църквата и света е следващото логично стъпало на методологичния ход. Съдържателната тежест пада върху проясняването на единството на небесната и земната Църква. От тази позиция се изследват тайнствата на светостта на Църквата в характерната реверсивност на светостта на призива и светостта на отговора (с. 115 сл.), но и като дар на благодатта – кръщение, миропомазване, евхаристия, покаяние, свещенство, брак и елеосвещение. Последната, пета глава на монографията, която финализира в рефлексивен ракурс методологичната процедура и съдържателната аналитика, е посветена на светостта на отговора на Църквата. В хоризонта на светостта като дарена на видимата Църква благодат, но същевременно и като иманентна на Църквата (като тяло Христово) благодат, се разглеждат любовта на Божията майка, подвига на светците, съкровеността на монашеството и добродетелната същност на енорията. Като оригинален епилог на монографията е представена светостта на Църквата, разбираана като „невеста на Небесния Жених и храм на Светия дух“ (с. 185). Важният в концептуално отношение момент е доктриналното и апологетичното утвърждаване на реалността на Църквата като преддверие на Царството Божие независимо от всички нейни несполуки, произтичащи от земното ѝ присъствие.

Наред с посочените приноси моменти в двете монографии трябва да отбележа и множеството теоретични приноси постижения на Тонева в нейните студии и статии. По това направление обръщам внимание на студиите и статиите *История на религиите – метроном на отсамното и отвъдното; Подводните камъни на толерантността; Подходът на проф. Иван Панчовски към история на религиите; Православното богословие и съвременният свят. Шести конгрес на висшите православни богословски школи (5-10 октомври 2004г.) и Религиозният екстремизъм: проблем и симптом*, които са строго по научната специалност на конкурса.

(2) В сектора „научни постижения в рефлексията върху динамиката на междуконфесионалния раздор и междуконфесионалния диалог“ маркирам редицата публикации на кандидатката, множеството нейни участия на научни и църковни форуми, както и практическата ѝ дейност. Без конкретно да се спирам върху тези постижения – тяхната специфика е пределно ясна, – адмиравам последователната православна, но същевременно научно обоснована позиция на Тонева в епизодите на междуконфесионалния диалог.

(3) По направлението „активна богословска позиция за утвърждаване на православната духовност“ мога да приведа всички публикации на кандидатката, нейните участия в научни форуми, преподавателската ѝ работа и публичните ѝ изяви. Те свидетелстват действена и ревностна духовна и академична личност.

(4) Специално искам да подчертая богословския ангажимент на Тонева относно мястото и ролята на жените в сферата на религиите и сферата на църковните общности. Нейното усърдие и нейните постижения по това направление са впечатляващи – като започна от докторската дисертация, премина през редицата академични активности, вкл. множеството публикации, и стигна до десетките медийни прояви. Всички те са достоен атестат за Клара Тонева да бъде първата жена у нас, извоювала академичната длъжност „професор по богословие“. Този акцент върху мястото и ролята на жените в сферата на религиите и църковните общности е още по-съществен на фона на ширещите се днес пагубни джендърни идеи и практики, вкл. на училищно, университетско и

национално ниво. Крайно време е да се разбере, че джендърните идеологии са ущърб на жените.

Задължително трябва да допълня, че секторите (2), (3) и (4) не са предимно практически. Напротив, във всеки един от тях кандидатката се легитимира по подчертан научен начин със сериозни публикации, вкл. на монографично равнище. Напр. в сектор (2) наред със статията *Религиозният екстремизъм: проблем и симптом* отбелязвам статията *Една православна позиция за отношението към нехристиянските религии*, в която се изброяват причините за трудния междурелигиозен диалог (твърди догматични ядра, секуларни пробиви в религиозността, синкретични уклони и пр.), като в приносен план се проучват възможните позиции към диалога: ексклузивна, инклузивна и религиозно-плюралистична. В сектор (3) наред с монографията *Църквата – общност на любовта* и учебното помагало *Въведение в православното догматическо богословие* обръщам внимание върху статията *Протоиерей Александър Мен – трудният път към диалога*, в която се отстоява идеята на големия руски религиозен философ, че предверие на междурелигиозния диалог са моралните възгледи и действия, които задават база за постигане на „трудно постижимата хармония между отдаденост на вярата в Бога и откритост към вярата на другия, т.е. откритост в отдадеността и отдаденост в откритостта“. В сектор (4) наред с десетките академични и медийни изяви на Тонева визирам статиите *Богословски размисли върху феминизма*, *Жената в трите авраамитски религии – равноценна на мъжа или „едно стъпало под него“* и *Богословски размисли върху феминизма* (и трите статии са в списъка с всички публикации на кандидатката, но поради тяхната значимост във връзка с този съществен аспект на кандидатурата си позволявам да ги включа в рецензентския обзор).

По отношение на сектор (5) „преподавателска дейност във висше училище“ накратко ще изброя успешната университетска работа на Тонева като асистент и доцент в Богословския факултет на СУ и Военната академия „Г. С. Раковски“ - София, задължителните и избираемите курсове, които чете в бакалавърската и магистърската ОКС, множеството дипломанти (14) и докторанти (трима

защитили) и нейните административни ангажименти. Доколкото университетската дейност е не само преподавателска, а и изследователска и популяризаторска, в този пункт трябва да се укаже участието на кандидатката в множество научни проекти, научни форуми и медийни прояви.

Своите научни приноси доц. Тонева излага лапидарно и синтетично в 7 пункта. Приносите са реални и теоретично обосновани в публикациите на кандидатката. Прави впечатление тяхното векторно формулиране в посока на духовната мисия на университета и Църквата и в полза на културния растеж на обществото. Това също следва да се разглежда като дефинитивен принос, когато иде реч за професура.

Справката за аудиторната заетост на доц. Тонева в БФ на СУ за последните две академични години документира 509 часа аудиторна заетост за 2019/2020 г. и 490.8 часа аудиторна заетост за 2020/2021 г. Те са напълно достатъчни за обезпечаване на професурата откъм аудиторна заетост.

Наукометричните данни на доц. Тонева относно изпълнението на минималните национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ далеч надхвърлят традиционно представяните в професионалното направление *2.4. Религия и теология*: по група от показатели А тя има 50 точки, по група от показатели В – 100 точки, по група от показатели Г – 395 точки, по група от показатели Д – 600 точки и по група от показатели Е – 160 точки.

Доц. Тонева представя справка за цитирането на нейните научни трудове (без автоцитати). Тя включва 62 единици. Числото респектира.

Не съм установил плагиатство в представените за конкурса публикации на кандидатката.

Нямам съвместни научни трудове и участия в научни проекти с нея, но се надявам на бъдещи такива.

В задължителната за всяка рецензия рубрика „Въпроси, бележки, препоръки и пожелания“ ще отбележа, че процедурата за професура не е място за семинарен дебат и концептуални интерпретации подобно на защитата на докторат, а е място за цялостна оценка на един академичен път, представена на

основата на анализ на детайлната структура на неговите конкретни сегменти. Моята обща оценка за академичното битие на доц. Тонева е категорично положителна. В това отношение декларирам, че нямам принципи несъгласия с теоретичните постановки на кандидатката в посочените пет сектора. Напъните на рецензентския дявол да покаже на светло рогата си не намират нито пролука, нито подходяща почва. На Клара Тонева желая вяра, упорство и академични постижения по христоролюбивата пътека. И все пак, нека направи опит да преосмисли и преоткрие метафизичната същност на идеализма (формалния интелектуализъм), която необходимо философира трансценденцията и екзистенциално се нуждае от Бог.

Заклучение: като имам предвид цялостния академичен профил на **доц. д-р Клара Асенова Тонева**, нейните конкретни теоретични резултати в професионалното направление *2.4. Религия и теология*, тяхната значимост в богословската парадигмалност, успешната ѝ преподавателска практика, както и нейните разностранни публични активности в името на Българската православна църква и в полза на богословската култура и образование, убедено пледирам пред уважаемите членове на научното жури категорично да я препоръчат на Факултетния съвет на Богословския факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ да бъде избрана за професор по научната специалност *История на религиите* в професионално направление *2.4. Религия и теология* от област на висше образование *2. Хуманитарни науки*.

София, 13-и ноември 2021 г.

Св. Йоан Златоуст

.....
(Проф. дфн Валентин Канавров)